

ROBERT CASTEL • Ücretli Çalışmanın Tarihiçesi

ROBERT CASTEL Fransız sosyolog ve felsefeci. Castel 1933'te doğdu. Kariyerinin ilk yıllarında psikanalizle yakından ilgilendi. Daha sonra çalışma sosyolojisi alanına yöneldi. 1990'a kadar Vincennes Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü, bu tarihten vefatına (2013) kadar da Paris Sosyal Bilimler Yüksek Okulu'nda (EHESS) görev yaptı.

Türkçeye çevrilen ilk kitabı *Sosyal Güvensizlik*, İletişim Yayınları tarafından yayımlandı (2004). *Ücretli Çalışmanın Tarihi. Sosyal Sorunun Dönüşümü* ise bugüne kadar ücretli emek ve sosyal korumalar konusunda yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri olarak kabul edilir.

Diğer eserleri arasında *Le psychanalysme* (Maspéro, 1973), *L'ordre psychiatrique* (Minuit, 1977), *La Société psychiatrique avancée, le modele américain* (Grasset, 1979), *Le Psychanalysme* (Grasset, 1983), J. F. Lae ile birlikte *Le RMI, une dette sociale* (L'Harmattan, 1991), Claudine Haroche'la birlikte *Propriété privée, propriété sociale, propriété de soi* (Fayard, 2000), *La discrimination négative* (Seuil, 2007), *La montée des incertitudes: travail, protections, statut de l'individu* (Seuil, 2009) gibi kitapları yer alır.

Les métamorphoses de la question sociale. Une chronique du salariat

© 1995 Librairie Arthème Fayard

İletişim Yayınları 2424 • Araştırma-İnceleme Dizisi 404

ISBN-13: 978-975-05-2136-2

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel

YAYINA HAZIRLAYAN Melike Işık Durmaz

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Joseph Wright of Derby, *An Iron Forge*, 1772

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Ece Ziya

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ROBERT CASTEL

Ücretli Çalışmanın Tarihçesi

Sosyal Sorunun Dönüşümü

Les métamorphoses de la question sociale
Une chronique du salariat

ÇEVİREN *Işık Ergüden*

ÖNSÖZ *Ahmet Insel*

*Bu çalışmayı annemle babamın anısına
ve dn olduğu gibi bugün de
daha iyi bir gelecekten
mahrum bırakılanlara adıyorum.*

Bir işe sahip olmayan, yani kendilerine kalan tek faaliyetten mahrum bırakılmış bir emekçiler toplumuyla karşı karşıyayız. Bundan kötüsü hayal edilemez.

– HANNAH ARENDT

Sosyal bilimler alanındaki uzmanların da, benzer bir şekilde, tarihi bir bilme ve araştırma aracı olarak görmelerini isterim. Şimdiki zamanın yarısından çoğu, hayatta kalmakta inat eden bir geçmişin kurbanı değil midir? Kurallarıyla, farklılık ve benzerlikleriyle geçmiş ise şimdiki zamana dair her bilginin vazgeçilmez anahtarı değil midir?

– FERNAND BRAUDEL

Zamanda ne kadar geriye gidersek gidelim, şimdiki zamanı asla gözden kaybetmemeliyiz.

– ÉMILE DURKHEIM

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	11
ÖNSÖZ	
Ücretli Emeğin Uzun Serüveni • Ahmet Insel.....	13
Sunuş	19
KARŞILAŞTIRMA MESELESİ ÜZERİNE BİR NOT.....	31

BİRİNCİ KISIM

VESAYETTEN SÖZLEŞMEYE

1 Yakınların Himayesi	39
Birincil toplumsalık	40
Hıristiyanlık efsanesi	48
Komşum yakınımdır	55
Yardım yükümlülüğünün örgütlenmesi	63
2 Kadastro Çıkarılmış Toplum	73
1349.....	74
Feodal toplumun dönüşüm bunalımı	81
Lüzumsuzlar	90
Gezgin serseriler ve proleterler.....	96
Baskı, caydırma, önlem.....	101
3 Ücretlilerin İtibarsızlığı	107
Korporatist dil.....	109
Mesleğin imzası.....	115

Kurallı çalışma, zorunlu çalışma.....	124
Toprak yoksulları.....	135
Angarya modeli.....	142
4 Liberal Modernite.....	151
Kitlesele korunmasızlık.....	152
Çalışma özgürlüğü.....	161
“İhlal edilemez ve kutsal bir borç”.....	172
Hakkın ayrışması.....	180
Ütopik kapitalizm.....	188

İKİNCİ KISIM

SÖZLEŞMEDEN STATÜYE

5 Devletsiz Bir Politika.....	203
Sefiller.....	204
Vesayetin geri dönüşü.....	216
Himayecilik ve patronlar.....	228
Tersten bir ütopya.....	240
6 Sosyal Mülkiyet.....	249
Kartların yeniden dağılımı.....	250
Yükümlülük sorunu.....	263
Mülkiyet ya da emek.....	274
Mülkiyet aktarımı.....	284
7 Ücretliler Toplumu.....	297
Yeni ücretlilik ilişkisi.....	299
İşçilerin durumu.....	312
Azil.....	321
Ücretlilik durumu.....	331
Büyüme devleti.....	340
8 Yeni Sosyal Sorun.....	351
Yol kazası.....	353
Fazlalıklar.....	364
Dahil etme ya da Sisifos miti.....	379
Gelecek krizi.....	395

SONUÇ

Olumsuz Bireycilik.....	417
--------------------------------	------------

İSİM DİZİNİ.....	431
------------------	-----

TEMATİK DİZİN.....	435
--------------------	-----

TEŞEKKÜR

Yazma işi, özellikle de zamana yayılmıŐsa, tek baŐına sŸrdŸrŸlen bir uĐraŐ olmaktan çıkar. Benim katettiğim yol da başka birçok gŸzergâhla keŐiŐti ve bu anlamda birçok insana gŸnŸl borcum var. Hepsinin adını burada anmam imkânsız. Bununla birlikte, en çok kitap yazarlarıyla muhatap olmuŐ olsam da her gŸn dŸnyanın sefaletine gŸĐŸs germek zorunda kalanların tanıklığına çok Őey borçluyum. Sosyal ve Sosyallik Analiz Grubu'ndaki ve Toplumsal Hareketleri İnceleme Merkezi'ndeki faaliyetlerim, keza École des Hautes Études en Sciences Sociales'deki çalıŐmalarım, meslektaŐlarım ve ōĐren-cilerimle verimli gŸrŸŐ alıŐveriŐleri yapmama vesile oldu. Bu çalıŐmayı daha tamamlanmadan okumaya gŸnŸllŸ olanların, özellikle de Bernard Assicot, Colette Bec, Monique Benard, Christine Filippi, Jean-François Laé, Catherine Mevel, Numa Murard, Albert Ogien, Giovanna Procacci ve Christian Topalov'un saptama ve eleŐtirilerini dikkate aldım. Jacques Donzelot yazma sŸrecim boyunca dikkatli eleŐtirilerini benden esirgemedi; eserin dŸzenleniŐinde yaptığımız tartıŐmalara çok Őey borçluyum. Bu kitabı yayımlamayı bŸyŸk bir sŸrat ve sempatiyle kabul eden Pierre Birnbaum'a ve Denis Maraval'a da teŐekkŸrlerimi sunmak isterim. Elyazmasının çēŐitli versiyonlarını bıkmak bilmez bir sabırla tekrar tekrar daktilo eden Emma Goyon'a da teŐekkŸrlerimi sunarım.

Ücretli Emeğin Uzun Serüveni

Ahmet İnel

14. yüzyıldan günümüze, uzun bir tarih dilimi içinde sosyal sorunun ortaya çıkışını ve dönüşümünü inceleyen filozof ve sosyolog Robert Castel, bütün toplumların kendi içlerinde dağılma, parçalanma riskleri belirginleşince beraberliklerinin temelini sorguladıkları ve buna çözüm aradıkları tespitinden hareket ediyor. Son derece zengin bir tarihsel sosyoloji araştırması olan *Sosyal Sorunun Dönüşümü*, ücretli emeğin toplumsal serüvenini anlatırken, günümüzde yeniden giderek artan işsizlik, dışlanma, prekarite, statü kaybı, korunmasızlık olarak tanımlanan sorunların arkasında yatan temel, yapısal bir dinamiği ortaya çıkarıyor. Castel, bu büyük uğraşa, günümüzde çok yaygın kullanılan dışlama kavramının yerine, dışlama ve içermeye ikileminin ötesinde bir toplumsallık kaybına işaret eden mensubiyet yitimini, çözümlemesinin merkezine yerleştirerek başlıyor.

2013 yılında 80 yaşında vefat eden Robert Castel, sosyal sorunun tezahürünü ve toplumların buna karşı geliştirdikleri yanıtları incelerken, kişiyi iki boyutta ele alır. Birinci boyutta, kişinin işbölümü içindeki konumu öne çıkar. İkinci boyutu kişilerin içinde yer aldıkları toplumsallaşma ağları oluşturur. Bu iki boyutun birbirine eklenmesi, mekanik olmayan biçimde farklı toplumsal uyum biçimleri üretir. Örneğin, prekarya konumunun yarattığı mensubiyet yitimi birincil toplumsallık ağlarının yoğun biçimde çalışmasıyla kısmen telafi edilebilir. Ama böyle bir birincil toplumsallık ilişkisi kalmamışsa, prekarya sadece korunmasız bir toplumsal statüyü ifade etmeye başlar. Mensubiyet kaybına yol açar. Mensubiyet kaybı ve dışlanma, üretici faaliyetlerin dışında kalma ve ilişkisel yalnızlık, toplumsal yalıtılmışlık halinin birbirine eklenmesidir.

Bütün toplumlar çeperlerinde, az veya çok, çalkantılı bir alan barındırır. Bu alan, kişilerin toplumsal ilişkilerin hemen hepsinden yalıtıldığı, en önemlisi üretim faaliyetlerinin hiçbir türüne ya hiç katılmadıkları ya da doğru dürüst, düzenli bir biçimde ve bir toplumsal statü sahibi olarak katılmadıkları, toplumsal mensubiyetlerini yitirdikleri alandır. Mensubiyet yitimi, yoksulluktan öte bir durumdur. Bu durumun en açık hali, feodal toplumun çatırdamasıyla birlikte, 14. yüzyıl ortasında İngiltere’de ortaya çıkmaya başlayan “gezgin serseri”dir. Feodal toplumda kişi yüz yüze ilişkilerin ağırlıkta olduğu birincil toplumsallık ağı içine doğar. Aile, komşular, köy ve senyörden oluşan bu ağın içinde kişinin muhakkak bir yeri vardır. Bu anlamda yoksulluğun kol gezdiği ama gündeminde sosyal sorunu olmayan toplumdur feodalite. Feodalitenin çatırdamaya başlaması, adını açıkça telaffuz etmeden sosyal sorunu gündeme getirir. 1349’da İngiltere’de Kral III. Edward’ın ilan ettiği Emekçiler Statüsü (*Statutum serventibus*) çalışma zorunluluğu tesis ederken, hedefi bir köyden diğerine hayatı yollarda geçen “evsiz barsız”lar, “gezgin serseri”lerdir. İlerleyen yüzyıllarda köyünü ve marabılığını ya da yarıcılığını terk etmek zorunda kalıp yollara dökülenlerin sayısı arttıkça, bu “dilenciler”e karşı devlet şiddet önlemleri almaya başlar. VIII. Henri döneminde toplam on iki bin gezgin serserinin, Kraliçe Elisabeth’in hükümdarlığı süresince yılda ortalama dört yüz evsiz barsızın idam edildiği tahmin ediliyor. Sosyal sorunun bu tür “nihai çözümü”nün yanında, bu gezgin serseriler bugün çalışma kampı olarak tanımlayacağımız dilenci toplama yurtlarında, “çalışma evleri”nde ikamete ve karın tokluğuna çalışmaya zorunlu bırakılır ya da yeni açılan deniz aşırı kolonilere sürülürler. Rönesans İngilteresi’nin “dilenciler, gezgin serseriler” olarak tanımlanan bu yığınla ilgili aldığı kararlar köleliğin yeniden tesisine benzetilebilir. Toplumsal mensubiyetini yitirmiş olmanın ilk figürü, eli ayağı tutan gezgin serseri ya da dilencidir. Zorunlu çalışmaya maruz bırakılan bu kitle, proletaryanın atasıdır.

Castel, birkaç yüzyıl önce bu çalışma evlerini dolduranların çoğunun günümüzün terimleriyle vasıfsız işsizler olduklarını belirtiyor. Ücretli emeğin yaygınlaştığı ortamda, evsiz barsız, serseri ya da dilenci olarak nitelendirilen, eli ayağı tutan bu kişiler aslında ücretli emeğin en katıksız halini temsil ederler. Çünkü sahip oldukları yegâne zenginlik kas güçleridir. Ayrıca o dönemde ücretli emeğin toplumsal statüsü de, gezgin serserinin sadece bir parmak üstündedir. Ücretli emekçi konumu, 20. yüzyıla gelene kadar tekinsiz, aşağılık, sefil bir konum olarak görülür, değerlendirilir. Hayatını kazanmak için başka hiçbir imkânı olmayanların *düştüğü* durumdur bu. Toprağını kaybeden köylünün, iflas eden zanaatkârın artık yaşamını başkasının hesabına gündelikçi olarak çalışarak, yani hiçbir ertesi gün güvencesi olmadan, günbegün kazanmak ya da aç kalmak zorunda olduğu haldir ücretlilik. Bu ücret-

li konumunun 18. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmasıyla birlikte, emeğin bütün zenginliklerin esas kaynağı olduğu fikri yerleşir ama ücretlilik konumu yoksullukla eşanlı olarak kullanılmaya devam eder.

Castel'in devamlılık içinde ele aldığı toplumsal eklemelenmenin ikinci tarihî dönüşümü, sanayi toplumu ve proletaryanın avdetidir. Yeni dönemin mensubiyetini yitirmiş kişisi, proleterdir. Feodal sözleşmenin bağlayıcılığından kurtulup, özgür işçi olur ama yoklukla tanımlanan bir özgürlüktür bu. Proleter özerk olmak zorundadır ve artık patronunu özgür biçimde seçebilir. Ne var ki bu özerkliğin ve özgürlüğün gerçekten var olabilmesi için gerekli olan sosyal statüden ve bunun korumasından yoksundur. Ama aynı zamanda ücretli emekçi konumuna düşen vasıflı bir emekçi kitlesi de vardır ve bu kitle hak talep etmektedir. Sınıfsal çatışmanın adının sosyal sorun olarak konarak ortaya çıkışı bu döneme denk düşer. Fransa'da Pierre Leroux 1830'larda sosyalizm kelimesini icat ederken, işçi sınıfı öncülerinin "Yaşasın sosyal!" ("Vive la sociale!") sloganından esinlenir ve o dönemde bireyleşme ile özdeşleşen liberalizm ve piyasanın karşısında ortaklaşmayı savunan hareketlerin toplumsal düzen ütopyasına bu adı verir.

Ücretli emeğin 19. yüzyılda içinde bulunduğu statü ve güvenlik yoksunluğu, Castel'in incelediği dönüşümün üçüncü aşamasında bütünüyle olmasa da, büyük ölçüde değişecektir. Castel'in ücretliler toplumu olarak tanımladığı toplumsal yapı içinde, ücretli emek statüsü etrafında 20. yüzyılda Batı toplumlarında geliştirilen bir dizi düzenleme bu statü ve güvenlik eksiğini telafi eder. Bu düzenlemeler sosyal devleti oluşturur. Castel sosyal devleti, güvenliğin sadece mülkiyete bağımlı olmaması amacıyla oluşturulan zorunlu yasal güvencelerin dayatılması, güvenlik meselesinin toplumsallaşması olarak tanımlar. Sosyal devlet, sosyal güvenlik devletidir. Zorunlu sosyal güvenlik sigortasının yarattığı haklar, bir bakıma yeni bir mülkiyet rejimi yaratmıştır. Her kişiye şahsen tahsis edilebilecek ama özel mülkiyet konumunda olmayan, sosyal güvenlik hakkına dayalı bir "malvarlığı" demektir bu. Özel mülkiyete başvurmadan, ortak ama şahsileştirilmiş bir malvarlığı yaratmak, sosyal devletin en büyük icadıdır.

Robert Castel, kitabının toplumsal mülkiyetle ilgili bölümünde, bu değişimi mükemmel biçimde özetliyor. Mülk sahibi olanla mülksüzler arasında 19. yüzyılda zirvesine varan çatışma, ücretliler toplumunda sosyal devlet tarafından bütünüyle ortadan kaldırılmaz ama yeniden tanımlanır. Özel mülkiyetin yanında yeni bir mülkiyet biçimi daha belirir. Bu, toplumsal mülkiyettir. Bu, insanların özel mülkiyete sahip olmadan da güvenlik haklarına sahip olabilmelerini sağlar. Ücretliler toplumu, çalışma ve esas olarak ücretli emek aracılığıyla ve devletin yönetiminde büyük bir mülkiyet transferi gerçekleştirir. Ama sosyal devlet de sosyal sorunu nihai biçimde çözemez. Bu

sorunu çözmek için oluşturulan düzenlemeler hızlı ve sürekli iktisadi büyümeye dayandıkları için, büyümenin kalıcı biçimde yavaşlaması sosyal devleti de bunalıma sokar. Feodal bağımlılık ve liberal sözleşme özgürlüğünde olduğu gibi, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sosyal devlette de ücretlilik statüsü kitlesel bir güvenlik eksikliğiyle karşı karşıya kalır. Devlet sosyal olma niteliğini yer yer kaybeder. Bu kitlesel ve sürekli işsizliğin yarattığı statü yıpranması içinde, uzun süredir işsiz olanlar, yoksul çevre mahallelerin sakinleri, asgari gelir desteği alanlar, sanayideki dönüşümler nedeniyle işsiz kalanlar, stajdan staja ufak tefek işlerle geçici uğraşlar arasında dolaşan gençlerden oluşan bir kitle, artık gelişmiş ekonomi toplumlarının kalıcı bir parçası olmaya başlar. Bunlar “yapısal olarak istihdam edilemeyenler”dir ve Castel, birkaç yüzyıl öncesinin gezgin serserileri, dilencileriyle bu yeni “işgücü fazlası” arasında konum örtüşmesi olduğuna dikkatimizi çeker.

20. yüzyılın sonuna yaklaşılrken (kitap 1996’da yayımlandı ve Castel bu kitap için çalışmaya 1980 başlarında başladı) sosyal sorun artık yeniden gündemdedir. 19. yüzyılda işçi sınıfının topluma entegrasyonu etrafında biçimlenen sosyal sorun, işçi sınıfı 20. yüzyılın sonuna doğru siyasal ve toplumsal alanda ağırlığını hızla yitirmeye başlayınca, farklı biçimde yeniden gündeme gelmiştir. Artık ücretliler toplumu da mensubiyet kaybı üretmektedir. Çalışan nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ücretli kitlesi kendi içinde katmanlaşmakta, sınıfsal ayrıma benzer gelir ve statü farklılıkları sergilemekte ve içlerinde az vasıflı olanlar veya üretici vasıfları aşınanlar 20. yüzyılın ortasında şekillenen sosyal devletin güvence altına aldığı statülerini kaybetmekte ve sosyal devletin koruyucu ağlarında giderek daha büyük delikler açılmaktadır. Ücretli emekçi kitlesi içinde yaşam ve çalışma koşulları giderek düzensizleşen ve kırılğanlaşan bir kesim olan *prekarya* büyümektedir. Bir bakıma *prekarya* sosyal devlet öncesi sanayi toplumunda proletaryanın yaşam ve çalışma koşullarını ifade eden geçicilik ve güvensizlik halinin (*précarité*) farklı biçimler altında geri dönüşüdür.

Castel, geçmişini idealize etmez. Özellikle bazıları için hâlâ bir tür altın çağ olmaya devam eden Fordizm dönemini yüceltmez ama bu toplumsal-iktisadi düzenlemenin sosyal soruna getirdiği çözümleri de küçümsemez. Diğer taraftan, artık ücretliler toplumundan çıkmaya hazırlanmak gerektiğini iddia edenlere de katılmaz. Castel’e göre, halen ücretliler toplumuna alternatif oluşturacak ciddi bir çözüm belirmemiştir. Dolayısıyla ücretlilik ilişkisinin bir ayağını oluşturan serbest sözleşmenin diğer ayakla, yani emek kolektiflerine dayanan bir dizi sosyal hak ve yükümlülükle dengelenmesi ve bunun pekiştirilmesi elzemdir. Bu statü güvenceleri, piyasa rekabetinin ve bireyciliğin korunmasızlık ve mensubiyet yitimine uğramakla tehdit ettiği ücretlileri esas olarak korumaktadır. Bu korumanın maliyetini yurttaşlar devlet

aracılığıyla üstlenmek zorundadırlar. Aksi takdirde toplumsal uyumun paramparça olmasının yaratacağı çok daha büyük sorunlarla baş etmek zorunda kalacaklardır. Dolayısıyla yeni sosyal sorun bütünüün birliği ve uyumu sorunudur. Üretim yapısının değişimi, iktisadi verimliliğin ve sosyal becerilerin yeniden tanımlanmasının bedeli, nüfusun giderek büyüyen bir bölümünün kalıcı biçimde oyunun dışında kalmasıyla ödenecekse, aynı toplumsal kümeyle aidiyetten geriye ne kalır? Bir toplum yaratmak için herkesi içermenin koşullarını düşünmek gerekir. İçinde bulunulan durum, işsiz işçilerin, “dünyaya bir yararı olmayanların”, fazlalık olarak görülenlerin yanında bir de güvencesiz sözleşmelerle, geçici işlerle ya da birden çok işi aynı zamanda yapmaya çalışarak “tutunmaya” çalışan prekaryayı büyütmektedir. Bu ise ücretli emek ilişkisinin çatırdaması ve işletmenin toplumsal içerme kapasitesinin zayıflamasıyla atbaşı gitmektedir. Castel’in altı yüzyılı kapsayan bu tarihsel dönüşüm freski ilginç bir dinamiği ortaya çıkarır. Toplumların sadece dış çevresini, çeperlerini etkiliyor gibi gözükken dönüşümler, aslında toplumların merkezine yayılıp, sonunda iktisadi-siyasal rejimin kalbinin de dönüşmesine yol açıyorlar. Bugün de sorun sadece ücretliler toplumunun çeperinde bir niteliksizler ordusu oluşması değil, ücretliler toplumunun bizzat merkezinde en istikrarlı konumda olanların bile konumlarının istikrarsızlaşmasıdır. Castel böylece yeni sosyal sorunun çerçevesini çizer: Yeni sosyal sorun, giderek daralan bir zümrenin elinde toplanan iş, gelir, koruma ve onun yeniden dağılımının nasıl sağlanacağıyla ilgilidir.

Takriben 14. yüzyılda başlayan ücretli emek macerası, geçen iki yüzyılda arzulanabilir bir geleceğin taşıyıcısı olmuşken, şimdi kaybolmuş bir altın çağı ifade etmeye ve esas olarak bir nostalji olarak kalmaya mı mahkûmdur? Bu tuzaktan kaçmanın bir yolu, Castel’in gelişmiş kapitalist toplumlarda tarihsel evrimini dikkatle incelediği sosyal sorunun merkezinde yer alan çalışma, topluma entegre olma ve toplumsal kimlik arasındaki ilişkiyi çok daha köklü biçimde sorgulamaktan geçiyor. Castel, son otuz yılda kapitalizmin geri dönüşsüz dönüşümler geçirdiğini, rejim değiştirdiğini, sanayi kapitalizminin ve onun toplumsal anlaşma biçimleriyle düzenlemelerinin geride kaldığını kabul ederken, bunda giderek daha saldırganlaşan küreselleşme dinamiğinin yanında, teknolojik değişimlerin de rolünün olduğunu vurgular. Dolayısıyla sanayi toplumunun kolektif örgütlenme biçimlerine geriye dönüşü talep etmek, bunu beklemek nafîle bir çabadır. Bütün sosyal güvenlik mekanizmalarını ve çalışmayla elde edilen güvenceleri sabit bir işe bağlamak artık mümkün değildir. Çalışanların yaşam süreleri içinde maruz kalacakları mesleki ve coğrafi hareketliliği dikkate almak gerektiğini kabul ederken, buna güçlendirilmiş hakların eşlik etmesi gerektiğinin altını çizer. Piyasanın kuralları, esneklik, hareketlilik, üretkenlik ve rekabet olarak kendini dayatan bir gerçek-

liktir ve bunun öngörülür bir vadede aşılabileceğine dair bir işaret yoktur. Buna karşılık, bu piyasa kurallarının güçlü bir sosyal haklar ve güvenlik ağı tarafından kuşatılması ve dengelenmesi gerekir. Castel gelecekte bu dengelemenin istihdama değil, emekçinin şahsına bağlı olarak tesis edilmesiyle mümkün olacağını, 2008’de kendisiyle yapılan bir söyleşide belirtiyordu¹. Kitabının yayımlanmasından sonraki on yılda gerçekleşen değişimleri ele aldığı bu söyleşide, Robert Castel kapitalizmin çok güçlü bir dinamizm sergilediğini kabul ederken, bunun kaçınılmaz bir gelecek, tarihsel bir determinizm anlamına gelmediğini, piyasa sisteminin bütünüyle alternatifi olacak bir yol bulunamasa da, dizginlenip evcilleştirilmesinin yeni yollarının bulunabileceğini iddia ediyordu. Finans kapitalizminin gücü dikkate alındığında bir felaket senaryosunun da mümkün olduğunu ilave ederken, daha 2008 krizi bütün gücüyle kendini göstermemişti. Castel’e göre, böyle bir yeni toplumsal mutabakata dayalı düzenleme için siyasal-toplumsal mücadele vermek, içinde bulunduğumuz durumda biraz gerçekçi davranarak başarılabilecek azami ilerici siyasal iradeyi temsil ediyor. Bu siyasal iradenin alternatifi ise, piyasa düzeninin tam egemenliğini kabul etmek demek. Peki bu iki alternatif dışında başka bir çözüm yok mu? Castel’in bu soruya verdiği yanıt son derece yalın: “Ya da, devrim yapmak lazım, ama bunu kim yapacak?”

1 “Les dernières métamorphoses de la question sociale”, *Savoir/Agir*, 2008/1, sayı 3.